

काकासाहेब कालेलकरः गोंय आनी कोंकणी-मराठी शंघर्ष

माधवी शरदेश्पाय

कों कणी चळवळीक कांय ऋषितुल्य राष्ट्रसेवकांचो आशिर्वाद आनी उकतो तेंको मेळिल्लो. हांचे भितर मुखेलपणान आसले आचार्य काकासाहेब कालेलकर वा, दत्तात्रेय बाळकृष्ण कालेलकर (जल्मः १ डिसेंबर १८८५, मर्णः २१ ऑगस्ट १९८१).

भारताचो भाशीक प्रस्नः नदर आनी वावर

भारताच्या भाशीक प्रस्ना विशीं काकासाहेबांची भुमिका अशी आशिल्ली -

भारतीय संस्कृतायेचो सर्वदेशीय विकास वेगळ्या वेगळ्या थळाव्या भासां वरवींच जावं येता. पूण, आमचे कुडीचीं वेगळीं वेगळीं इंद्रियां एका मनाक लागून जशीं एकरूप, एकप्राण जाल्लीं आसतात तशीच आयच्या भारतांत एकराष्ट्रीयताय जागी जातली जाल्यार एक राष्ट्रीय भास भोव गरजेची. इंग्लीश आमच्या देशांत राष्ट्रीय भाशेची सुवात केन्ना घेवंक पावचिना. कित्याक, इंग्लीशीचीं पाळां-मुळां हे भुंयेंत नात. भास फकत विचारांच्या दिवपा-घेवपाचें साधन न्हय, ती प्रजेचे सांस्कृतीक अभिव्यक्तीचें माध्यमूय बी. हांगा इंग्लीश उणी पडटा. ते भायर, ही भास बरपाक्षरी आनी वाचूंक बरोवंक नकळ आशिल्ल्यां मदीं फूट तयार करता. ही फूट वाडत गेली जाल्यार आमचो समाज विघटीत जातलो. भारताची सार्वजनीक भास हिन्दीच जावं येता. भारतीय जनसमाजान हे भाशेक राष्ट्रभाशेची सुवात केन्ना दिवन उडयल्या.^१

काकासाहेबांची ही भुमिका गांधीजींच्या भाशाविचाराक धरूनूच आशिल्ली.

राष्ट्रभाषा हिन्दीची व्याख्या गांधीजी अशे करताले -

“उत्तरेंतले हिन्दू आनी मुसलमान उलयतात ती, आनी नागरी वा फारसी लिपयांनी बरयतात ती भास हिन्दी... ही हिन्दी सामकी संस्कृतमय न्हय, तशी सुमारा भायर फारसी उतरांनीय भरिल्ली न्हय.”^२

हिन्दी आनी उर्दू दोन वेगळ्यो भासो न्हय, एकेच भाशेच्यो ह्यो दोन अडेच्यो (कृत्रीम) साहित्यीक मोडी, सरसमान लोकांचे भाशे पसून पयस गेल्ल्यो, अशें गांधीजी सदां मानीत आयिल्ले.^३

हिन्दीक गांधीजी मुखार ‘हिन्दुस्तानी’ म्हणूंक लागिल्ले.

राष्ट्रभाशेच्या प्रचाराचें कार्य गांधीजींनी काकासाहेबांच्या हातांत सोंपयल्लें. ह्या प्रचारा निमतान काकासाहेब देशाच्या खांची कोनशांनी भोंविल्ले. आनी देशाच्या भाशीक प्रस्नाचें पुराय चित्र तांचे मुखार स्पश्ट जाल्लें. राजकी स्वराज्या वांगडा देशांत सांस्कृतीक स्वराज्यूय हाडचें आसल्यार चार दिकांनी वावर करचो पडटलो अशें तांचें मत जाल्लें-

१. देशांतल्या सगळ्या ल्हान-व्हड भासांचो पुरस्कार करप. स्वराज्यांत ते ते भाशेच्या वाटारांत ते ते भाशेंतल्यानूच प्रशासन चलतलें आनी शिक्षणाचेंय मुखेल माध्यम हीच भास आसतली, तिका सगळे तरेची राखण मेळटली हाचो लोकांक विश्वास दिवप.

२. भारतांतल्या वेगळ्या वेगळ्या भाशीक समाजांक सांगप - तुमच्यो भासो वेगळ्यो वेगळ्यो खऱ्यो, पूण भारतांत रावतल्या आमच्या सगळ्यांची संस्कृताय एक. वेगळ्यो वेगळ्यो थळाव्यो अस्मितायो हे एकेच संस्कृतायेचे उन्मेश - उमाळे.

३. सगल्या भाशीक समाजां मदलें असुरक्षीतपण पुरायेन ना करून तांकां निर्भय करून सांगप - अंतरप्रांतीय वेव्हाराक लागून आपल्या आपल्या भासां भायर आमकां आनीक एक भास आपणावची

“काकासाहेब एक द्रष्टे राष्ट्रपुरुष आशिल्ले. तांचो भाशाविचार परिस्थितीक धरण वचपी तज्ज्ञांचो भाशाविचार माखिल्लो. तो परिस्थितींतल्यान वयर सरिल्लो पूण राष्ट्रार्थ हीत दोळ्यां मुखार दवरून केल्लो आदर्शवादी भाशाविचार आशिल्लो.”

पडटली. हे भाशे वरवीं देश एकवटीत जावंक पावतलो. कोट्यांनी लोकांक समजूंक सोंपी जाता असली आनी भारतीय संस्कृताय व्यक्त करपाची तांक आशिल्ली भासूच असली अंतरप्रांतीय वेव्हाराची भास जावं येता. हिन्दीकूच ही सुवात फावता.

४. सगळ्यो थळाव्यो भासो एकामेकींक लागीं येवच्यो आनी तांचे भितर साहित्यीक दिवप-धेवप वाडीक लागचें म्हूण सगल्या भासांनी एक नागरी लिपी आपणावची हे दिकेन यत्न करप. एकली फारसी लिपी सोडली जाल्यार सगळ्यो भारतीय लिपयो एकाच मुळांतल्यान वयर सरल्यात. संस्कृत भाशेक लागून आमकां नागरी शिकची पडटाच. ही लिपी सगल्यांनी आपले आपले भाशे खातीर घेवची. हातूंतल्यान सगळ्यो थळाव्यो भारतीय भासो एकामेकींक लागीं येतल्यो आनी भारताचें आंतरीक जिवीत अदीक घटमूट जातलें. हे घटकेक (ही १९३५ तली गजाल) देशांतले ९०% प्रजेक वाचूंक-बरोवंक येना. तेन्ना, एक लिपी आपणावन तिका बरपाक्षरी कित्याक करची न्हय?*

भाशीक स्वराज्याक सगल्यांत व्हडली आडखळ इंग्लीश भाशेची आसतली हें काकासाहेब वळखल्ले. ते बरयतात -

स्वराज्य एक दीस येतलें हातूंत दुबाव ना. स्वराज्यांत शासन आमच्या हातांत येतलें पूण प्रशासन आज इंग्रजांचें राज्य चलयतात तांच्याच हातांत उरतलें. तांचें इंग्लीश भाशे बगर जायना. स्वराज्यांतूय ते देशाचो कारबार इंग्लीशांतल्यान चलयतले. सत्तेर येवपी आमचे फुडारी कितलेय राष्ट्रवादी आसले जाल्यारूय ह्या प्रशासकां बगर तांकां राज्य चलोवंक येवचेंना. तांकां पेल्यान काडपाची तांक वा इत्साय आमच्या फुडाऱ्यां भितर आसचिना. स्वराज्यांत घडये इंग्लीश अदीक बळिश्ट जातली. राज्य इंग्लीशांतल्यान चलतलें, म्हणटकच आपल्या भुरग्यांक सरकारी नोकऱ्यो मेळच्यो म्हूण आवय-बापूय तांकां इंग्लीशांतल्यान शिकोवंक सोदतलीं. इंग्लीश राजकारबाराची भास जाली जाल्यार ती देशाच्या रासवळ जिविताचीय भास जातली. तिची प्रतिश्ठा वाडटली. मागीर लोकूय म्हणूंक लागतलो, इंग्लीश अशी सगल्याक घोळटा जाल्यार तिका भारतीय भास कित्याक लेखची न्हय?*

हो सगलो संदर्भ मतींत घेवनूच काकासाहेबांनी आपणाली चार कलमी भाशीक कार्यावळ आंखिल्ली आनी रोखडीच (१९३५ वर्सा) ती गांधीजीं मुखार दवरून तांची मान्यतायूय घेतिल्ली. हे दिकेन वावर करपाक ते देशभर भोंविल्ले. महाराष्ट्रांत बाळासाहेब खेर, शंकरराव देव, दत्तो वामन पोतदार, वामनराव जोशी, आसामांत गोपीनाथ बरदलै, उडिसांत गोपबंधु चौधरी, सिंधांत नारायण मलकानी, बंगालांत सुनीति कुमार चटर्जी आनी चित्तरंजन सेन सारकेल्या व्हडल्या व्हडल्या राष्ट्रीय फुडाऱ्यांक आनी जाणकारांक तांणी राष्ट्रभाशेच्या प्रचारकार्यांत आसपावन घेतिल्ले.*

सगल्या भासांनी नागरी लिपी आपणावची जाल्यार तिचे भितर कांय सुधारणा करप गरजेच्यो अशें काकासाहेबांक दिसतालें. टायपिंगाक, छापणावळीक ही लिपी सोंपी पडूंक जाय; ते भायर, राष्ट्रीय पांवड्यार सगळ्या मळांनी तिचो वापर जातलो जाल्यार नागरींत टॅलेग्राफीक कोड, शॉर्टहँड लेखन पद्दत तयार करूंक जाय अशेंय तांचें मत जाल्लें. हाचेर खूब अभ्यास करून आनी गांधीजीं कडेन चर्चा करून काकासाहेबांनी 'हिन्दी साहित्य सम्मेलना' मुखार आपणाल्यो लिपी सुधारणेच्यो सुचोवण्यो दवरल्यो. सम्मेलनान रोखडीच 'लिपी सुधार समिती' घडयली आनी काकासाहेबांकूच तिचे अध्यक्ष केले. वध्यांचे 'राष्ट्रभाषा प्रचार समिति'न काकासाहेबांची सुधारिल्ली नागरी आपणायली. गांधीजींनी

'हरिजन सेवक' ह्या आपणाल्या सप्तकी नेमाळ्या खातीर ही नागरी घेतली. इतलेंच न्हय, 'नवजीवन' प्रकाशन संस्थे वतीन उजवाडा येवपी तांचीं हिन्दी पुस्तकांय हे नागरींत छापून येवंक लागलीं.*

शणै गोंयबाबांनी हे सुधारिल्ले नागरीक उक्तेपणान तेंको दिवंक नासलो तरी काकासाहेबांनी सुचयल्ल्यो कांय सुधारणा (देखीक, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ बदला आि, आी, अु, अू, ऐ, औ बरोवपाची चाल) तांणीय आपणाल्या उपरांतच्या बरपांनी आपणायल्ल्यो पळोवंक मेळटात. काकासाहेबांच्याच आशिर्वादान स्थापन जाल्ले 'गोमंत भारती' संस्थेच्या उजवाडावपांनी आनी गोंय मेकळिके उपरांत 'कोंकणी भाशा मंडळा'न तयार केल्ल्या कोंकणी पाठ्यपुस्तकांनीय काकासाहेबांनी नागरींत सुचयल्ले कांय बदल आसपावन घेतिल्ले पळोवंक मेळटात.

'भारतीय साहित्य एक, तें उकतें जाता वेगळ्या वेगळ्या भासांनी' हो विचारूय राष्ट्रनिर्माणाच्या वावराचो एक बाय-प्रॉडक्ट आशिल्लो. गुजराती साहित्यकार कन्हैयालाल मुंशी आनी हिन्दी साहित्यकार मुंशी प्रेमचंद ह्या विचारान प्रभावीत जाल्ले आनी १३ एप्रील १९३६ ह्या दिसा नागपुराक तांणी 'भारतीय साहित्य परिषदे'चें पयलें अधिवेशन घडोवन हाडिल्लें. महात्मा गांधी ह्या अधिवेशनाचे अध्यक्ष आसले आनी काकासाहेब ताचे स्वागताध्यक्ष. सगळ्या भारतीय भासांक वांगडा घोळूंक एक माची मेळची आनी थळाव्या भासांचे माचये वयलो साहित्य-विचार राष्ट्रीय पांवड्यार पावचो म्हूण ही 'परिषद' जल्मा आयिल्ली. हे परिषदेचें दुसरें अधिवेशन १९३७ वर्सा मद्रासाक भरिल्लें. उपरांत रोखडेच मुंशी प्रेमचंद भायर पडले. कन्हैयालाल मुंशी काँग्रेसीच्या वावरांत घुसपून उरले, आनी 'परिषदे'चो वावर थंडावलो. पूण, 'वेगळ्या वेगळ्या थळाव्या भासांनी उकतें जावपी भारतीय साहित्य एक' हो विचार काकासाहेबांनी उखलून धरलो. ते सांगतात, "हिन्दीच्या प्रचारा खातीर जंय जंय म्हूण हांव पावलां, हो विचार हांवें लोकां मुखार दवरला." जवाहरलालांकूय भारतीय साहित्याची ही संकल्पना आवडिल्ली आनी पटिल्ली. स्वराज्या उपरांत जाल्ले 'साहित्य अकादेमी'चे स्थापणेच्या मुळाक होच विचार

आशिल्लो.^६

गोंय आनी कोंकणी-मराठी संघर्श

गोंया विशीं आनी कोंकणी विशीं काकासाहेबांच्या मनांत खूब आपलेपण आशिल्लें. तांचो कुळदेव मंगेश गोंयां आशिल्ल्यान सामक्या ल्हानपणा सावन गोंय आपणाली पवित्र भूंय अशें तांकां दिसतालें. कालेलकर घराणें मुळचें सिंधुदुर्गांतल्या कालेली गांवचें. देखून कोंकणी एके परीन काकासाहेबांच्या जाणटेल्यांची भास आशिल्ली. चवदा वर्सांचे पिरायेचो भुरगो दत्तू आवय-बापाय वांगडा गोंयां मंगेशीं देवस्थानांत वचून राविल्लो तेन्ना गोंयचें सोबीत सैम आनी म्होंवाळ कोंकणी भास हांणी ताच्या काळजांत सुवात जोडिल्ली. आनी वांगडाच, प्रौढ विचार उकतावपा खातीर मराठींत कविता रचप आनी फकाणां-टवाळां करपाक कोंकणींत कवनां करप ही भाशेची वांटणी पळोवन ताका वायटूय दिशिल्लें.^९

मुखार देशसेवेचें व्रत घेतले उपरांत गोंयकारां कडेन आयिल्ल्या संबंदांतल्यान आनी गोंयकारांचे मराठी बरपावळींतल्यान काकासाहेबांक गोंयची अदीक अदीक म्हायती मेळत गेली. दत्ता व्यंकटेश पै, यशवंतराव सरदेसाय, लक्ष्मणराव सरदेसाय, बाकीबाब बोरकार, दामोदर अच्युत कारे हांचे कडेन तांची बरी वळखूय जाली. (लक्ष्मणरावांच्या *दासळलेले बुरुज* (१९४०) ह्या कथां झेल्याक आनी उपरांत बाकीबाबांच्या *दूधसागर* (१९४७) ह्या कवितां झेल्याक काकासाहेबांनी अनुक्रमान १९४० आनी १९४७ वर्सा प्रस्तावना बरयल्ली.) १९०७ ते १९१४ हे मजगतीं काकासाहेबांचे पुण्यांतले इश्ट दत्तोपंत आपटे आनी हरिभाऊ फाटक दादा वैद्यांचे मदतीन फोंडेची आल्मैद कुलेज चलयताले तीय तांणी थंय वचून पळेल्ली. ह्या सगळ्याक लागून गोंयचे राजकी-सांस्कृतीक परिस्थितीची तांकां बरी जाण आशिल्ली.^{१०}

गोंया कडल्या ह्या संबंदाक लागून जावंक जाय, १९४५ वर्सा मुंबय जाल्ल्या 'गोमंतक मराठी साहित्य संमेलना'च्या तिसऱ्या अधिवेशनाच्या अध्यक्षपदाची माळ तांच्या गळ्यांत पडिल्ली.

भारताच्या भाशीक प्रस्ना संबंदान काकासाहेबांची स्पश्ट भुमिका आशिल्ली. १९३५ वर्सा सावन महात्मा गांधींचे मान्यतायेन ते तिचो प्रचारूय करीत आयिल्ले. हे भुमिकेक सोबड सारके विचारूच तांणी आपणाल्या अध्यक्षीय भाशणांत मांडिल्ले, आपूण मराठी भाशीक, आनी मराठी भुंयेर उलयतां हाची इल्लीय पर्वा करी नासतना. खरें म्हळ्यार, संमेलनाच्या अध्यक्षपदाचें आमंत्रण घेवन काकासाहेबां सरीं जे गेल्ले तांकां कोंकणी-मराठी समन्वयाची आपणाली भुमिका तांणी विस्तारान समजावन सांगिल्ली आनी, ही भुमिका तुमकां मान्य आसा जाल्यारूच हांव हें अध्यक्षपद घेतां, ना जाल्यार म्हाका पयस रावप आवडटलें अशेंय स्पश्ट सांगिल्लें.^{११}

काकासाहेबांचें तें अध्यक्षीय उलोवप उपरांत 'गोमंतकीय सरस्वतीभक्तांस' ह्या माथाळ्या खाला *पुण्यभूमि गोमंतक* (१९५८) ह्या रवीन्द्रबाब केळेकारांनी तयार केल्ल्या गोंय आनी कोंकणी विशींच्या काकासाहेबांच्या बरपांच्या संकलनांत उजवाडा आयलां. तातूंत ते सांगतात -

गोंयांत कितल्याश्या जातींचे हिंदू आसात तशे क्रिस्तांव आनी मुसलमानूय आसात. फकत कोंकणी वरवींच ह्या सगल्यां मजगतीं आंतरीक एकचार घडोवन हाडूं येता. मराठीक अदीक म्हत्व दिलें आनी कोंकणीक उणी लेखली, तिचे बरपावळीची वाड जावंक दिलिना, सरकार दरबारांत तिका सुवात जोडून दिलिना जाल्यार गोंयचे प्रजेच्या एकचाराचें एकलें-एकसुरें आंतरीक तत्व भंगतलें आनी प्रजा विस्कळीत जातली. गोंयांत पोर्तुगेज भाशेचें राज्य ना जावन थंय लोकभाशेचें राज्य येवंक जाय जाल्यार राजभाशेची सुवात कोंकणीकूच दिवची पडटली. आनी, तशी ती मेळची म्हूण मराठीचो पाखो घेतल्यांनीय कोंकणीच्या आधाराक धांवन वचूंक जाय.^{१२}

मराठीक कोंकणीक सगल्यांत लागींची भास. मराठीची कोंकणीन सामकी उवेखणी केली जाल्यार कोंकणी एक तर सुकून वतली वा विकृत जावन पडटली आनी, मेकळ्या गोंयांत मराठीक तग धरून रावचें आसल्यार कोंकणीक मुखार काडूनूच तिका आपणालो विकास साधचो पडटलो, अशें काकासाहेबांनी कोंकणी आनी मराठी - दोनूय पंगडांतल्या लोकांक 'गोमंतक मराठी साहित्य संमेलना'चे माचये वयल्यान स्पश्ट सांगिल्लें.^{१३}

रवीन्द्रबाब बरयतात -

"मराठी संमेलनाच्या खासा अध्यक्षीयाच तोंडांतल्यान हे तरेचे विचार फुटिल्ले पळोवन मुखार बशिल्ले मराठीवादी पयलीं घुटमळ्यांत पडले. मागीर खुबले. संमेलनांत दोन पंगड पडले. एक अध्यक्षीयांचो. काकासायबांचो. दुसरो येवकार अध्यक्षीयांचो. दत्तात्रेय व्यंकटेश पैचो. सगळे एकामेकांचेर तापपाक लागले. येवकार अध्यक्षीयांच्या पंगडान 'कोंकणी मराठीची बोली' म्हूण एक थाराव हाडलो. थारावा आड कोण उलयनासो पळोवन शान्तेबाब [आमोणकार] उलोवपाक उठलो. 'भावांनो आनी भयणींनो' इतलेंच म्हळ्ळां मात, मराठीवादी उसळ्ळे. 'हे कोंकणी संमेलन नाही, मराठी संमेलन आहे; मराठीतून बोला, नाही तर खाली बसा' म्हूण मोट्या मोट्यान आड्डूंक लागले. काकासायब अध्यक्ष. तांणी म्हळें, 'संमेलन मराठीचें खरें. पुणून तें कोंकणी विरोधी न्हय... हांव अध्यक्षीयाच्या अधिकारान ह्या भुग्याक कोंकणींत उलोवंक दितलों.' काकासायबांचो तेंको मेळना फुडें शान्तेबाब सडसडीत उलोवपाक लागलो. 'सकल ओडून काडात रे ताका', म्हूण मराठीवादी कोंकणींत आड्डूंक लागले. काण जाण 'मारत रे ताका' अशें म्हणून मारपाक धांवले. कददां उखल्लीं. शान्तेबाबाक उलोवप बंद करचें पडलें. तो वेदी वेलो देंवलो आनी 'वॉक आवट' करून गेलो.

"ताका 'वॉक आवट' करून गेल्लो पळेतकूच काकासायब उठले आनी तांणी म्हळें, 'म्हाका तुमी आपोवपाक आयिल्ले तेन्ना कोंकणी मराठी वादा वेलीं म्हजीं मतां हांवें स्पश्ट केल्लीं. आनी म्हळ्ळें, तुमकां म्हजीं हीं मतां मान्य आसलीं जाल्यारूच हांव येतां... आतां पळेतां, तुमी एक तर चुकून म्हाका हांगा घेवन आयल्यात वा हांव चुकून हांगा पावलां. अध्यक्षीयांच्या निर्णया आड संमेलन निर्णय घेता. संमेलनाक अध्यक्षीयाची गरज आसाशी दिसना. मागीर म्हाका तुमचेर हांव कित्याक लादूं?

हांव तुमचो निरोप घेतां.' अशें म्हणून काकासायब शान्तेबाबा फाटोफाट 'वॉक आवट' करून गेले.^{११४}

संमेलनाची ही खबर सांगून रवीन्द्रबाब मुखार म्हणटात -

"कोंकणी चळवळीन त्या दिसा कूस परतिल्या. त्या दिसा मेरेन कोंकणी मोगी जे फकत कोंकणी मोगी वा कोंकणी बरोवपी - 'कोंकणी लवर्स' वा 'कोंकणी रायटर्स' - आशिल्ले ते हे ... घडणुके उपरांत कोंकणीचे झुजारी - 'कोंकणी फायटर्स' जाल्यात."^{११५}

तो वेळ मेरेन फकत नेमाळ्यांनी वा विद्वानांभितर चलपी कोंकणी-मराठी संघर्श तिसऱ्या 'गोमंतक मराठी साहित्य संमेलना'त पयलेच खेपे उकताडा आयलो आनी कोंकणी चळवळीक वाट मेकळी जाली अशें रवीन्द्रबाब खूब फावटीं म्हणटाले. ही वाट करून दिवपांत काकासाहेबांचो म्हत्वाचो वांटो आसा.

रवीन्द्रबाब सांगतात -

काकासाहेबांचे कोंकणी विशींचे भुमिकेक लागून मराठीच्या पंगडांतल्या लोकांनी तांचेर खूब टिका केली. पूण दुसरे वेटेन एक फायदोय जालो. मराठी सरस्पतीची अखंड सेवा करपी दोग गोंयकार साहित्यकार, बाकीबाब बोरकार आनी लक्ष्मणराव सरदेसाय कोंकणीच्या पंगडांत आयले. १८ जून १९४६ दिसा लोहियांनी गोंयांत नागरीक स्वातंत्र्याची चळवळ सुरू केली तेन्ना बाकीबाब आनी लक्ष्मणराव दोगूय हे चळवळींत पडले आनी एक दीस मुंबय पावले. बाकीबाबांनी मुंबयच्यान 'आमचा गोमंतक' म्हूण एक पाक्षीक सुरू केलें आनी काकासाहेब ह्या पाक्षिकांत बरोवंक लागले.^{११६}

हाचे फाटल्यान गांधीजींची प्रेरणा आनी आशिर्वाद आशिल्लो.

लोहियांक गोंयचे चळवळींतल्यान फाटल्यान ओडले उपरांत^{११७} गोंयच्या प्रस्नांत लक्ष घालचें म्हूण गांधीजींनी आपणाल्या दोगां सांगात्यांक सांगिल्लें- मुंबयचे काँग्रेस कमिटींतल्या सांगात्यांचे मदतीन गोंयकारांक एकवटान काम करपाची आनी एका आवाजान उलोवपाची राजनीत शिकोवची अशें तांणी वल्लभभाईक सांगिल्ले, आनी काकासाहेबांक गोंयकारांचेर बारीक नदर दवरून तांकां फावो तें मार्गदर्शन करचें म्हूण सांगिल्ले.^{११८} 'आमचा गोमंतकांत' आनी हेर कडेन उजवाडा आयिल्लीं काकासाहेबांचीं गोंयच्या सांस्कृतीक, राजकी प्रस्ना विशींची वेंचीक बरपां *पुण्यभूमि गोमंतक* (१९५८) पुस्तकांत वाचूंक मेळटात. (ह्या पुस्तकाची दुसरी उजवाडावणी सध्या छापखान्यांत आसा. 'राजहंस वितरण' ती काडटा.) *पुण्यभूमि गोमंतक* वाचतकच काकासाहेब गोंया विशीं कितले खोलायेन येवजिताले ताचो होलम मेळटा. भारतभर भोंवन भारताच्या भाशीक प्रस्नाचो सगळ्या वटांतल्यान अभ्यास केल्लो एक राष्ट्रपुरूस कोंकणी-मराठी संघर्शा कडेन कसो पळेतालो तेंय समजता.

समन्वयाचे साधक

"कोंकणी मराठी परस वेगळी काय एकेच भाशेचे मराठी आनी कोंकणी दोन फांटे ह्या प्रस्नाचेर भाशेशास्त्र्यांनी देडशें-दोनशीं वर्सा भासाभास करची. म्हाका ताचें कांय लागना."^{११९} "गोंयच्या लोकांची भास कोंकणी. तांचो विकास कोंकणी सोडल्यार दुसरे खंयचेच भाशे वर्वीं बरे तरेन जावपाचो ना"^{१२०} ही शुद्ध जीवननिश्ट आनी राष्ट्राच्या

हिताची भुमिका घेवन काकासाहेब कोंकणी फाटल्यान घट उबे राविल्ले, आनी हेच भुमिकेक लागून महाराष्ट्राक ते आपणाले दुस्मान दिसूंक लागिल्ले.

१९४५ त 'गोमंतक मराठी साहित्य संमेलना'च्या अध्यक्षीय उलोवपांत दिल्ली तोच संदेश काकासाहेब १९५७त जाल्ले सवे 'कोंकणी परिशदे'च्या उद्घाटकाच्या उलोवपांतूय दितात - "मराठीची उवेखणी करप समा जावचेंना आनी कोंकणीची उवेखणी करप परवडपाचें ना"^{१२१} अशें स्पश्टपणान सांगून ते मुखार म्हणटात, "कोंकणी एक स्वतंत्र भास काय मराठीची बोली ह्या सुक्या वादांत आमी पडचें न्हय. कोंकणीक स्वतंत्रपणान आनी मानान जियेवपाचो हक आसूंक जाय; खरेलो म्हत्वाचो प्रस्न हो."^{१२२}

मराठीचो आपो धरतल्यांक एके कडेन ते सांगतात -

"कोंकणीक हेंगाडी म्हूण हिणसावप आनी वयल्यान आमच्याच कुटुंबांतली ती अशें म्हणून तिचेर अधिकार सांगप ही विसंगत नीत महाराष्ट्रीयानी सोडून दिवंक जाय."^{१२३}

रवीन्द्रबाब सांगतात, "समन्वय काकासाहेबांच्या जिविताची मोख आशिल्ली".^{१२४} कोंकणीची समन्वयकारी, समाजांत एकचार साधपाची तांक पारखिल्ल्यानूच कोंकणी-मराठी संघर्शांत ते कोंकणीच्या अर्दान राविल्ले आनी गरज तेन्ना कोंकणी आनी मराठी, दोनूय पंगडांतल्या लोकांचे कानूय ते पिळटाले.

गोंयांत मराठी चलूंक जाय अशें मानतल्या महाराष्ट्रीय भावां मुखार काकासाहेबांनी भाशा-समन्वयाचें आगळें वेगळें आव्हान दवरिल्लें-

तुमी कोंकणीक मराठीचीच एक बोली लेखतात मूं? जाल्यार "कोंकणीचो [तुमी] आपलेपणान अभ्यास करचो. कोंकणी प्रत्ययांक मराठी प्रत्ययांचीं पर्यायी रुपां म्हूण तुमचे भाशेंत आसपावन घेवचे. कोंकणी ओपारी-म्हर्णांचो अभ्यास करून तुमच्या बरपांत तांचो मेकळेपणान वापर करचो."^{१२५}

ते मुखार बरयतात -

"...महाराष्ट्रीय लेखकांनी गोंयच्या समाजीक पुरुषार्थाक मोगान येवकार दिवचो आनी मागिरूच गोंय महाराष्ट्राचो एक वांटो अशें म्हणचें. मुलुखगिरीचे दीस आतां उरूंक नात... पयलीं सेवेच्या मार्गान लोकांच्या काळजाचेर राज्य करूंक लागता. लोकांक तुमच्या काळजांत सुवात दियात. इतलें हें करतकीच कोंकणी आनी मराठीचें नातें कसलें ह्या प्रस्नाचेर तुमकां चर्चाच करची पडचिना."^{१२६}

"मराठी विशीं गोंयाक आपलेपण आसा. मराठीन कोंकणीचे शब्दप्रयोग आपणायले..., कोंकणी प्रत्यय आनी क्रियापदां आपलीं केलीं जाल्यार मुखार केन्ना तरी मराठी आनी कोंकणी एकमेकींत भरसून वतल्यो आनी तें बरेंय बी. पूण कोंकणी ना जावची आनी मराठीच गोंयांत चलची हें गोंयचे समाज-जिणेच्या बऱ्याचें न्हय आनी गोंयचो लोक तें केन्ना सोंसुनूय घेवचोना" अशेंय स्पश्टपणान ते महाराष्ट्राक सांगतात.^{१२७}

कोंकणीच्या सेवकांकूय ते सांगतात -

"कोंकणी उलोवपी हिंदू, क्रिस्तांव, मुसलमान बी सगल्या तरांच्या

लोकां मज्जतीं समाजीक एकचार आनी राजकी अस्मिताय जागोवपाची आसल्यार ह्या सगल्या तरांच्या लोकांक एकठांय हाडूंक पावतली असली व्यापक, सर्वसमन्वयकारी आनी लवचीक कोंकणी भास नांगरून तयार करची पडटली. ^{१२८}

भाशा-समन्वया वांगडा धर्म-समन्वय आनी संस्कृती-समन्वयाची देखूय काकासाहेब गोंयकारां मुखार दवरतात. ते विचारतात,

‘प्रेमधर्मी येशूच्या उपदेशाचेर आधारिल्ल्या धर्माची उवेखणी आमी कित्याक म्हण करची? आमच्या देशांतल्या, आमच्याच हाडामासाच्या लोकांनी आपणायल्ल्या ह्या धर्माक आमी परकी कसो लेखचो?... हिंदू आनी क्रिस्तांवाचे धर्मग्रंथ वेगळे आसतात. पूण इतलेच खातीर ह्या दोन धर्मांचे समाज वेगळे काडपाची निखालूस गरज ना. शैव, शाक्त, वैष्णव हांचे भितर उपास्यभेद आसात. पूण म्हण तांचे भितल्लो समाजीक एकवट भंगना. दवैती आनी अदवैती वा विशिश्ट अदवैती हांचे भितर दर्शनभेद आसात. पूण म्हण तांणी आपणाले वेगळे समाज स्थापन करूंक नात. वैष्णव धर्म वैदीक आनी जैन धर्म वेदां भायलो, हो मुळावे भेद आसुनूय गुजरातांत हे धर्म मानपी एक समाज जावन रावतात. तशेंच हे मुखार गोंयच्या हिंदूंक आनी क्रिस्तांवांक एक समाज जावन बरे बशेन रावंक कित्याक येवचें न्हय?’ ^{१२९}

ते मुखार सांगतात, ‘हिंदू संस्कृताय वेगळी आनी ख्रिस्ती संस्कृताय वेगळी अशें म्हणपाचे दीस आतां उरूंक नात. हिंदू, मुसलमानी, ख्रिस्ती बी सगळ्यो संस्कृतायो आपणांत आसपावन घेवपी हिंदुस्तानी संस्कृतायेचे दीस आतां उदेल्यात. ^{१३०} आनी हाका जोडून ते रोखडेच म्हणटात, ‘सागरे सर्वतीर्थानि हो धर्मीक सिद्धांत दर्या देगेर रावतल्या लोकांक पटपाक वेळ नाका. ^{१३१}

‘हिंदू बांधवांना’ (सप्टेंबर १९४७) ह्या माथाळ्याच्या एका लेखांत ते हिंदूंक विचारतात, ‘आपल्या लोकांनी परक्यांचो धर्म आपणायलो जाल्यार आपल्यांक आमी परकी मानतलीं, काय परक्यांच्या धर्मा कडेन आपलेपणान पळेतलीं? खंयची नदर बरी?’ ^{१३२} आनी मागीर सांगतात—

‘परकी पोर्तुगेज आनी स्वदेशी क्रिस्तांव धर्मांचे नदरेन एक आसले तरी ते एक राष्ट्र न्हय, एक समाज न्हय. आनी, स्वदेशी क्रिस्तांव आनी स्वदेशी हिंदू धर्मांचे नदरेन वेगळे दिसले तरी ते एक समाज, एक राष्ट्र आसात आनी तशेच उरपाचे आसात हें आमी विसरूंक फावना... धर्मान क्रिस्तांव आसले तरी ते व्यास, वाल्मीकि, कालिदास, भवभूति, हर्ष आनी अशोक हांचेच कुळयेंतले. हिंदुस्तान देश आमचो तितलोच तांचोय बी. ही वस्तुस्थिती वळखून आमी हिंदुस्तानांतल्या सगळ्या लोकांक, मागीर ते खंयच्याय धर्माचे आसूं, आपले म्हण आपणावंक जाय. आयजवेर तांचे विशीं आमच्या मनांत आशिल्लो वेगळेचार आतां आमी काडून उडोवंक जाय. ^{१३३}

ह्या लेखाचे निमाणे कडेन ते म्हणटात—

‘क्रिस्तांवांनी कांय थोड्याच हिंदूंक बाटयले आसतले. आमी हिंदूंनी अनवाळें-भश्ट, ऊंच-उणाकभाव आनी आप-परभेद

ह्या तीन उणेपणांक लागून हिंदू धर्मूच बाटयलो. हो व्हडल्यांतलो व्हडलो धर्मद्रोह पयस केले बगर आनी आमचीं समाजीक पातकां धुवन काडले बगर हिंदूधर्म कसोच पवित्र जावपाचो ना, हिंदू समाजांत तेजस्विताय येवपाची ना आनी हिंदुस्तानाक संवसाराची सेवा करूंक येवपाची ना. ^{१३४}

१९४७ वर्साच बरयल्ल्या ‘क्रिस्तांव बंधूंना’ ह्या लेखांत ‘तुमी तर पयलीं सावन आमचेच आशिल्ले; आतां तुमचो धर्मूय आमचो जाला’ ^{१३५} अशें क्रिस्तांवांक सांगून ते मुखार म्हणटात, ‘आयजवेर तुमी चडशे राज्यकर्त्यां वांगडा रावले. तशी तुमकां संवय जाल्या. हे मुखार जनताच राज्यकर्ती जावपाची आसा. तिचे वांगडा रावप ही नितूच आतां तुमच्या हिताची. ^{१३६} एका काळार तुमच्या जिवितांत क्रांती करून तुमी क्रिस्तांव धर्म आपणायलो आतां आनीक एक खेपे अशीच क्रांती करून हिंदुस्तानांतले जनते कडेन एकरूप जावन वचात आनी तुमची शक्त हिंदुस्तानाक स्वतंत्र आनी एकरूपी करपांत खर्चियात असो संदेश ह्या लेखाचे अखेरेक ते क्रिस्तांव भावांक दितात. ^{१३७}

वालावलीकारांची घुडी सकल पडची न्हय म्हण...

पुण्यभूमि गोमंतक पुस्तकांत ‘त्यांचा झेंडा खालीं पडतां कामा नये’ ह्या माथाळ्याचो काकासाहेबांचो शणै गोंयबाबांचेर बरयल्लो एक सुंदर लेख आसा. ह्या लेखांत ते बरयतात —

‘कोंकणीची भक्तिभावान सेवा करपी वालावलीकार म्हाका आदरणीय दिसताले. पूण हे कोंकणी भक्तींत ते मराठी विशींचो राग भरशितात हाचें म्हाका वायट दिसतालें. कोंकणी म्हज्या जाणटेल्यांची आवयभास खरी, पूण म्हजी आवयभास मराठी तिचे विशीं कोणेंय अनादर उकतो करप म्हाका कशें आवडटलें? मराठीच्या अभिमानान कोंकणीची टवाळी करतल्यांक मराठीची मक्तेदारी कोणें दिवंक ना. पूण टवाळी करतल्यांचो विरोध करतना तांचे भाशेचीच अवहेलना करप म्हळ्यार एकाद्र्या वायट मनशाच्या रागान ताच्या आवयच्या नांवान वायट उतर काडिल्ले वरी. ते बावडे आवयची किते चूक? म्हजी ही भुमिका वालावलीकारांक समजावन सांगपाक हांव तांका मेळक सोदतालें. भक्तीची बसका दुस्वासाक लागून विखाळ जावची न्हय अशें हांव तांकां सांगूंक सोदतालें. ^{१३८}

निमाणें एक दीस मुंबय काळबादेवीक जमनालालजींचे पेढयेर शणै गोंयबाब आनी काशीनाथबाब नायक काकासाहेबांक मेळ्ळे. काकासाहेबांनी तांचे मुखार आपले विचार मांडले आनी, कोंकणीक वयर काडपा खातीर कितें करूंक जाय ते विशीं इल्ली चर्चाय केली. काकासाहेब सांगतात, म्हाका दिशिल्लें, वालावलीकार म्हजे कडेन रागान उलयतले. पूण तशें कांय जालेंना. ‘एकेच भाशे विशीं खरेली एकेच तरेची भक्ती मनांत आशिल्ल्यान वृत्तीभेद आसुनूय आमी लागीं आयले... वतां वतां तांणी म्हाका म्हळें, तुमची ही भुमिका तुमी म्हाका बरोवन दिली जाल्यार ती छापपाची आमची तयारी आसा. म्हजी भुमिका म्हळ्यार वालावलीकारांचे कार्यपद्दतीचो निशेध आसुनूय म्हजें म्हणणें छापूंक ते तयार जाले ही उदारताय पळोवन म्हाका

अजाप जालें. आनी तांचे विशीं म्हज्या मनांत आशिल्लो आदर आनिकूय वाडलो.”^{३३}

ते मुखार बरयतात —

“...वालावलीकारांची नीत हिंदू आनी क्रिस्तांवांक एकठांय हाडपी म्हणपाचें पळेलें तेन्ना म्हाका भरून आयलें. गोंयचे हिंदू आनी क्रिस्तांव एकेच कोंकणीची भुरगीं; धर्मभेद तांकां पेल्यान काडूंक पावचोना, ही तांची भुमिका सामकी नितळ. आनी, ती कोंकणीच्या मोगांतल्यान आयल्या हें पळोवन कोंकणीचे शक्तीचो म्हाका दिश्टावो जालो. आनी त्याच खिणाक म्हजी खात्री जाली — गोंयचे स्वतंत्रतायेचो प्रस्न कोंकणी हे समान भाशेच्या बळग्याचेरूच सोडोवं येतलो. शांतादुर्गेच्या उपासकाक रोमन कॅथलिकांची मेरी समजुची आनी मानवची हें सभावीक.^{३४} वालावलीकारांच्या मनांत धर्मसमन्वय उदेल्लो पळोवन म्हाका खूब खोस जाली.”^{३५}

लेखाचे निमाणे कडेन काकासाहेब बरयतात —

“वालावलीकार भायर पडले म्हणपाचें कळ्ळें तेन्ना मनांत हो विचार आयलो — मनीसपणाच्या ह्या सेवकान हातांत घेतिल्ली कोंकणीची घुडी सकल पडूंक फावना. सकल पडचे पयलींच कोणें तरी ती उबारून धरून कोंकणीचे उदरगतीची यात्रा मुखार व्हरूंक जाय. ही घुडी हातांत घेतल्यान कोंकणी, मराठी आनी हिन्दी हे भाशा-त्रिमुर्तीची वांगडाच उपासना करूंक जाय. ही उपासना निर्मळ आनी तेजस्वी जाली जाल्यार गोंयांत स्वतंत्रताये वांगडाच संस्कृती-समन्वयूय उदेलतो.

“वालावलीकारांचो वावर फकत तगोवन दवरून भागचोना, तो वाडोवंक जाय आनी कोंकणी वरवीं युगसंस्कृतायेचो उजवाड कोंकणांतल्या भोवजनां मेरेन पावोवंक जाय. ह्या वावरांत अपसमज जातले. जायते जाण मुददाम ते निर्माण करतले. पूण निर्वैरताये मुखार सगळे अपसमज आपशीं ना जावन वतात. हेच स्रद्धेन कोंकणी वरवीं सेवा करून समन्वय संस्कृतायेची स्थापणूक करूंक जाय.”^{३६}

शाणै गोंयबाबालेच घाटणेन काकासाहेब बरयतात —

“कोंकणी संस्कृत कुटुंबांतली भास... आमचे भाशेंत अमकी तांक ना, अमको विचार वा कल्पना आमकां कोंकणींत हाडूंक येना अशें म्हणपाची पाळी कोंकणी बरोवप्याचेर केन्ना येवचिना... कोंकणीचे साहित्य शक्तींत इल्लेंय दैन्य ना. मराठी, गुजराती, कन्नड, तेलगू ह्या भासां इतलीच कोंकणीय बी पोरणी. सामके वायट परिस्थितींतूय कोंकणीचे पूत तिका दसून रावल्यात. गोंयकारांची कोंकणी निष्ठा आकांताची.

“पूण अजाप दिसपा सारकी गजाल म्हळ्यार, कोंकणी उलोवपी लोकांनी कोंकणी सोडून हेर कितल्याश्या भासांची निष्ठेन सेवा केल्या आनी ते ते भाशेंत नांव जोडलां. घरांत कोंकणी उलोवपी लोकांनी संस्कृत, मराठी, कन्नड, पोर्तुगेज, फ्रँच आनी इंग्लीश ह्या भासांतल्या साहित्यांत भर घालून कीर्त जोडल्या.”^{३७}

मुखार ते म्हणटात —

“विद्येच्या आनी हेर कितल्याश्या मळांचेर पराक्रम गाजोवपी गोंयकार फकत स्वतंत्रताय जोडूंक पावंक नाशिल्ल्यान आपणालो चरो उजळ करूंक पावंक नात. तेच तरेन, कितल्याश्या भासांची सेवा करूनूय फकत आवयभाशेची उवेखणी केल्या हें पातक तांकां घुवन काडूंक येवंक ना. आवयची कितलीय उवेखणी केली म्हूण ती आपणाल्या पुतांक घ्राप दिना खरी, पूण असल्या पुतांच्या जिवितांत तेज केन्ना येना.”^{३८}

कारवारचे कोंकणी कवी शां. वि. कामत हांकां बरयल्ल्या पत्रांतूय ते हेंच सांगतात —

“कोंकणी उलोवपी लोकांनी आयजवेर हेरांची सेवा करून आपलें आपलें पोट भरलें आनी बोल्सांय भरलीं. लोकां कडल्यान तुस्त-तोखणाय जोडली. पूण आवयचो आशिर्वाद मेळोवपाची इत्सा बाळगिली ना.”^{३९}

कोंकणी समाज जागरूकपणान, मान वयर काडून स्वाभिमानान जियेतलो आनी पुरुषार्थी जातलो जाल्यार कोंकणीच्याच पाळां-मुळांक उदक घालचें पडटलें अशें ह्या पत्रांत ते स्पश्टपणान सांगतात.^{४०}

जिवीत समृद्ध आशिल्ल्या कोंकणी लोकांचे आवयभाशेंत साहित्य कित्याक निर्माण जावंक पावलेंना हाची जाप सोदतना काकासाहेबांक दिसता —

“जे लोक आपल्या लोकांची, मुखेलपणान सरसमान जनतेची, सेवा करपाची लागणूक विसरून हेरांली सेवा करपांत गुल्ल उरतात आनी आपणाले सुवार्थ-साधनेंत समाधान मानतात तेन्ना ते आपणाले भाशेची उवेखणी करतात. आपल्या लोकांची सेवा सोडून दितल्यांचें जिवीत कितलेंय फुडारिल्लें आसलें जाल्यारूय तें एके तरेचें शापीत जिवीत आसता: असले लोक व्यक्ती म्हूण कितलेय मुखार पाविल्ले आसले तरी समाजीक नदरेन तांची शक्त शुन्यूच आसता. असल्या लोकांनी आयज मेरेन स्वामीनिष्ठा खूब दाखयल्या, आत्मनिष्ठा दाखोवंक ना. “कोंकणी उलोवपी लोकांनी संस्कृत, मराठी, इंग्लीश, कन्नड, पोर्तुगेज, लॅटीन बी भासांची सेवा करून त्या त्या साहित्यांत नांवाजल्यो साहित्यकृती रचून प्रतिष्ठा जोडली. पूण आपले भाशेचें साहित्य समृद्ध करपाचें तांकां येवजलेंना. हाका लागून सगळे तरेची योग्यताय आसुनूय ते आपल्या तेजान चकचकले नात. दुसऱ्याच्या कार्याक हातभार लावपाचें श्रेय तांकां मेळ्ळें. शहाजीची जिवीतसिद्धी आनी शिवाजीची जिवीतसिद्धी हांतलें वेगळेपण हांगा लक्षांत आयले बगर रावना.”^{४१}

गोंयच्या सुटके झुजांत पडिल्ले तरणाटे रवीन्द्रबाब निशेंल्ले अवस्थेंत एक दीस बाकीबाबांचे सुचोवणेन काकासाहेबां सर्रीं पावले^{४२} आनी कितलींशीं वर्सां तांचे सर्रीं उरले. ते आदीं रवीन्द्रबाबांक कोंकणी ‘पटिल्ली’.^{४३} पूण काकासाहेबांचे तालमींत कोंकणीचे सेवेची वाट तांचे मुखार स्पश्ट जाली, आनी कोंकणी तांच्या जिविताचें ‘मिशन’ जावंक पावली अशें मानूंक खूब आधार आसा. रवीन्द्रबाब सांगताले, ‘तुजो स्वधर्म कोंकणी; कोंकणी सोडून दुसरें कितेंय करूंक वचप म्हळ्यार तो व्यभिचार जातलो’ अशें दोन तीन प्रसंगांचेर सांगून काकासाहेबांनी आपणाक ह्या मिशनाच्या मार्गा वेल्यान हालूंक

दिवंक ना.^{५८}

चंद्रकांतबाब केर्णीकूय कांय वर्सा काकासाहेबांचो सांगात आनी तांचे तालमीचो लाव मेळ्ळा. कोंकणी तांच्याय जिविताचें ध्येय जाल्या.

हे भाशेन, शणै गोंयबाबांनी उबारिल्ली कोंकणीची घुडी सकल पडची न्हय म्हण एका खरेल्या कोंकणी भक्ता वरी काकासाहेबूय मना पसून वावुरल्यात.

द्रष्ट्या राष्ट्रपुरसाचें भासकारण

काकासाहेब एक द्रष्टे राष्ट्रपुरूस आशिल्ले. तांचो भाशाविचार परिस्थितीक शरण वचपी तज्ज्ञांचो भाशाविचार नाशिल्लो. तो परिस्थितींतल्यान वयर सरिल्लो पूण राष्ट्राचें हीत दोळ्यां मुखार दवरून केल्लो आदर्शवादी भाशाविचार आशिल्लो.

ते बरयतात -

“हिंदुस्तानांतल्यो ल्हान-व्हड सगल्यो भासो जियेवच्यो, ज्यो भासो सामक्यो ल्हान आसात तांकां लेगीत मारी नासतना, फुलूंक दिवन तांचे प्रवाह लागींचे नात्यांतले भाशेच्या प्रवाहांत व्हरून सोडचे अशें म्हजें लोकांच्या हिताचें भासकारण. भासकारणांतल्या उक्त्या वा गुपीत साम्राज्यवादाचो हांव दुस्मान. दुबळो आनी अकर्मण्य असो साम्राज्यवादूय आमच्या लोकां भितर किल्लूंक दिवंक फावना अशें म्हाका दिसता.”^{५९}

काकासाहेबांचो भाशावार प्रांतरचनेक तेंको आशिल्लो.

स्वराज्या आदीं आमच्या देशाचे विभागणेक सैमीक वा संस्कृतीक कर्सलीच बसका नाशिल्ली. ब्रिटिशांनी निखटो राजकारबाराच्या सोंपेपणाचो विचार करून वेगळे वेगळे प्रांत घडयल्ले. ते आदीं वेगळ्या वेगळ्या राजांच्या आनी सम्राटांच्या महत्वाकांक्षांनी देशाक आपणाक जाय तशें रूप दिल्लें. स्वतंत्रतायेचे चळवळींत लोकां भितर जागरूताय निर्माण जाल्ली तेन्ना देशांतल्यो वेगळ्यो वेगळ्यो भाशीक अस्मितायोय वयर सरिल्ल्यो आनी स्वतंत्र भारतांत भासांक धरून प्रांत घडोवपाची मागणी ज्वळूंक लागिल्ली. गांधीजींचें हे मागणे कडेन लक्ष गेल्लें आनी तांणी तिका तेंकोय दिल्लो. हे भाशेन प्रांतांची रचणूक केली जाल्यार राष्ट्रीय जिवितांत थळाव्या भासांक तांची सभावीक सुवात मेळटली आनी वांगडा धर्मभेद, वेवसायभेद सारकेलीं वेगळेपणां उण्या म्हत्वाचीं जातलीं असो तांकां विश्वास दिसतालो.^{६०}

काकासाहेब सांगतात -

“हिंदुस्तानाची भाशावार प्रांतरचना करपाचो विचार गांधीजींनी देशा मुखार मांडलो आनी म्हजे सारकेल्या कितल्याश्या लोकांनी तो आपणायलो तेन्ना हिंदुस्तानाचीं धा-पंदरा ‘राज्यां’ करपाची विचार नाशिल्लो. आनी हिंदुस्तानांत भासां प्रमाण वेगळ्यो वेगळ्यो संस्कृतायो आसात अशेंय कोणाक मना पसून दिसनाशिल्लें. भासांक धरून प्रांत करपा फाटलो हेत एकूच आशिल्लो - स्वराज्यांत लोकांचे संवकळीचे भाशेंतल्यान थळावो राजकारबार चलचो आनी लोकांक तांचे भाशेंतल्यान शिक्षण मेळचें ... भाशावार प्रांतरचना म्हाका मान्य आसली तरी वेगळ्यो वेगळ्यो भासो उलोवपी लोक एकाच प्रांतांत रावचे न्हय वा एक भास उलोवपी सगळ्या लोकांचें एकूच राज्य जावचें असो म्हजो केन्ना आग्रो नाशिल्लो, आजूय ना.”^{६१}

ते म्हणटाले, महाराष्ट्राचे तीन सभावीक विभाग आसात - देश, विदर्भ आनी कोंकण. तशेच गुजराताचेय तीन विभाग आसात - कच्छ, सौराष्ट्र आनी गुजरात. महाराष्ट्र तीन प्रांतांनी वांटून घालचें आनी ह्या प्रांतांचो राजकारबार मराठींतल्यान चलचो. गुजराताचेय अशे तीन प्रांत करचे आनी तांचो राजकारबार गुजरातींतल्यान चलचो. मुंबय, कोलकाता, दिल्ली, मद्रास, कानपुर, अहमदाबाद हांचीं ‘नगरराज्यां’ करचीं. देशाचे ल्हान ल्हान चाळीस-पन्नास प्रांत घडोवचे आनी आठ आठ धा धा प्रांतांचे एक ‘अधिराज्य’ करचें. ल्हान प्रांतांच्या महत्वाकांक्षांक शीम आसतली आनी प्रांत ल्हान आशिल्ल्यान राज्यकर्त्यांचो लोकां कडेन प्रत्यक्ष संबंदूय उरतलो.^{६२}

काकासाहेबांनी जवाहरलालजीं मुखार आपणाली ही येवजण दवरिल्ली पूण तिचेर विचार जालो ना.^{६३}

पंचभाशीक (गुजराती, मराठी, कोंकणी, कन्नड आनी तुळू) सागरी प्रांताची संकल्पनाय काकासाहेबांनी राज्यकर्त्यां मुखार मांडिल्ली. खंबायत ते मंगळूर वा नीट कालिकत मेरेनच्या दर्यादेगे वेल्या लोकांचें जिवीत एकजिनसी जालां; ह्या दर्यादेगे वेल्या वाटाराचो एक प्रांत करचो, इंग्लंड वा जपानान दर्यावर्दी राष्ट्रां म्हण नांव जोडलां तशीच भारताचे दर्यादेगे वेली प्रजा दर्यावर्दी प्रजा म्हण मुखार येवची अशें काकासाहेबांक दिसतालें. आफ्रिकेचे दक्षिणे कडलें केपटावन ते ऑस्ट्रेलियेचे दक्षिणे कडलें फ्री मँटल ह्या दोन तोंकां मदलो सगलो हिन्दी म्हालसागर आनी ताची सगली दर्यादेग ह्या सागरीप्रांतांतल्या लोकांच्या पुरुषार्थाचें मळ अशें ते मानताले.^{६४} काकासाहेबांच्या ह्याय विचाराची राज्यकर्त्यांनी फावो तशी दखल घेतलिन.

आमच्या राष्ट्राचें ‘सामुद्री मानस’ आदून गेलां, काकासाहेब म्हणटाले. सैमान येदी व्हडली दर्यादेग दिल्ली आसतना दर्यादेगे वेल्या लोकांनी दर्याचें आमंत्रण उमेदीन मानून घेवंक ना हाची तांकां खंत जाताली. आमगेल्या पुर्वजांनी समुद्रयात्रा निशिद्ध मानली; आयजूय आमी तांचेच सांगणेक पाळो दिवन चलिल्ले वरी चलतात, ते म्हणटाले.^{६५}

मेकळ्या गोंयाचो ‘संयुक्त महाराष्ट्रां’त आसपाव करून घेवपाचो एक यत्न ग.त्र्यं. माडखोलकर हांणी काकासाहेबांक वांगडा घेवन केल्लो.^{६६} कोंकणीक एक स्वतंत्र भास म्हण मान्यताय दिली, आनी गोंयाक ताचें वेगळपण सांबाळूंक मेळटलें हें उतर आनी हो विश्वास दिलो जाल्यार गोंय ‘संयुक्त महाराष्ट्रां’त आसपावन घेवपाक व्हडलेंशें कठीण जावपाचें ना अशें माडखोलकरांक दिसतालें.

ह्या यत्ना विशीं रवीन्द्रबाबांनी दाखल्यां सयत विस्तारान बरयलां. कोंकणी-मराठी संघर्शाच्या इतिहासाचीं हीं म्हत्वाचीं पानां. आपणालो हो प्रस्ताव घेवन माडखोलकर काकासाहेबांक मेळूंक गेले तेन्ना काकासाहेबांनी तांकां सांगलें, ‘हांव गोंयचो फुडारी न्हय. म्हज्या उतराक मान दिवपी म्हजे कांय गोंयकार इश्ट आसात. ते कोंकणीच्या पंगडांतले. महाराष्ट्रान गोंया विशीं फावो तीं पावलां उबारलीं जाल्यार तांकां समजावन सांगपाचो हांव यत्न करून पळेन. पूण फाटल्या कांय वर्सां सावन मराठी फुडाऱ्यांनी तांकां इतले दुखयल्यात की ‘महाराष्ट्रान फावो तशीं आश्वासनां दिल्यार तुमी विलिनीकरणाक विरोध करचो न्हय’ अशें हांवें तांकां सांगलें जाल्यार ते म्हजें आयकतले

हाचें म्हाका खरेपण ना. हांव तांकां समजावन सांगतलों. पूण समजावनूय तांणी मान्य केलें ना जाल्यार मात हांव तांचेच वेटेन रावतलों, तुमचे न्हय हें पयलींच स्पश्ट करतां.”^{५७}

महात्मा गांधींच्या दोगां अनुयायांचो गोंया कडेन खूब लागींचो संबंद आयिल्लो —

चारशें छत्तीस वर्सांचे पोर्तुगेज सत्तेक आव्हान दिवन लोकांच्या काळजांत स्वतंत्रतायेची जोत पेटोवपी डॉ. राम मनोहर लोहियांचो, आनी स्वराज्यांत कोंकणी लोकभाशे वरवीं तेजिश्ट कोंकणी समाज बांदून येवचो म्हूण वावुरपी आचार्य काकासाहेब कालेलकरांचो. गोंय ह्या दोगांयच्या रिणांत सदांच उरतलें.

काकासाहेबांची एकशें पंचविसावी जयंती १ डिसेंबराक देशान मनयल्या. समेस्त कोंकणी समाजाचे वतीन तांकां आमचीं नमळायेचीं आर्गां.

संदर्भ:

१. रवीन्द्र केलेकर, *आधुनिक भारत के निर्माता: काकासाहेब कालेलकर(गांधीयुगीन सांस्कृतिक नवचेतना के अग्रदूत)* नवी दिल्ली: प्रकाशन विभाग १९९०: पानां: ४४४, ४४५.
२. वयलोच संदर्भ: ४४७.
३. वयलोच संदर्भ: ४४६.
४. वयलोच संदर्भ: ४५४, ४५५.
५. वयलोच संदर्भ: ४५४.
६. वयलोच संदर्भ: ४५६, ४५७.
७. अदीक म्हायती खातीर पळेयात, वयलोच संदर्भ: ४५९-४६३.
८. वयलोच संदर्भ: ४५७-४५९.
९. वयलोच संदर्भ: १; काकासाहेब कालेलकर, 'गोमंतकीय सरस्वतीभक्तांस' (१९४५), 'गोमंतक मराठी साहित्य संमेलना'च्या तिसऱ्या अधिवेशनाच्या अध्यक्षपदा वेल्यान केल्लें उलोवप, *पुण्यभूमि गोमंतक*, मुंबय: गोमंत भारती प्रकाशन १९५८ (८-४४), पानां: ९, १०; 'त्यांचा झेंडा खाली पडता कामा नये' (१९५५), *पुण्यभूमि गोमंतक* (१९४-१९७), पान ११४.
१०. काकासाहेब कालेलकर, 'गोमंतकीय सरस्वतीभक्तांस', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पान १०.
११. काकासाहेब कालेलकर, 'गोव्याचें भाषाकारण' (१९४७), *पुण्यभूमि गोमंतक* (६४-६९), पान: ६८.
१२. काकासाहेब कालेलकर, 'गोमंतकीय सरस्वतीभक्तांस', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पानां: १४, १५.
१३. वयलोच संदर्भ: १३, १४, १६.
१४. रवीन्द्र केळेकार, 'एक भायवंत द्रश्टो कोंकणी भक्त' (प्रस्तावना) *उगडासांचे कोठये-कुडीत*, शांताराम आमोणकार, मडगांव: जाग प्रकाशन २००५ (पांच-तेरा), पान बारा.
१५. वयलोच संदर्भ: तेरा.
१६. रवीन्द्र केळेकार, 'संघर्ष टाळण्याचा फसलेला एक प्रयत्न' (परिशिष्ट) *भाषिक संघर्षांचे समाजशास्त्र* पणजी: राजहंस वितरण २००८ (१४२-१७०), पान १४४.
१७. अदीक म्हायती खातीर पळेवचें, रवीन्द्र केलेकर १९९०: ५८०, ५८१.
१८. वयलोच संदर्भ: ५८१.
१९. काकासाहेब कालेलकर, 'शंका समाधान' (प्रस्न आनी जापो), *पुण्यभूमि गोमंतक* (१४७-१५४), पान १४७.
२०. वयलोच संदर्भ: १५१.
२१. काकासाहेब कालेलकर, 'कोंकणी भक्तांनो' (सवी कोंकणी परिशद (१९५७): उद्घाटकाचें उलोवप, *पुण्यभूमि गोमंतक* (१९८-१३०), पान १२०.
२२. वयलोच संदर्भ: १२२.
२३. काकासाहेब कालेलकर, 'गोव्याचें भाय' ('दीपावली' १९४६), *पुण्यभूमि गोमंतक* (४५-५१), पान ५०.
२४. रवीन्द्र केलेकर १९९०: ५२६.

२५. काकासाहेब कालेलकर, 'गोव्याचें भाय', *पुण्यभूमि गोमंतक* : ५०
२६. वयलोच संदर्भ: ५०, ५१.
२७. काकासाहेब कालेलकर, 'गोव्याच्या आकांक्षा' (जून १९४७), *पुण्यभूमि गोमंतक* (५२-५६), पान ५५.
२८. काकासाहेब कालेलकर, 'तीस वर्षांत कोंकणी विद्यापीठ' (करवारचे कोंकणी कवी आनी वावुरपी शां. वि. कामत हांकां १९४७ वर्सा बरयल्लें पत्र), *पुण्यभूमि गोमंतक* (७५-७७), पान ७६.
२९. काकासाहेब कालेलकर, 'गोव्याचें भाय', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पान ५१.
३०. काकासाहेब कालेलकर, 'हिंदू बांधवांना' (सप्टेंबर १९४७), *पुण्यभूमि गोमंतक* (७८-८२), पान ८०.
३१. वयलोच संदर्भ: ८१, ८२.
३२. वयलोच संदर्भ: ८३.
३३. काकासाहेब कालेलकर, 'किरिस्तांव बंधूना' (१९४७) *पुण्यभूमि गोमंतक* (५९-६३), पान ७०.
३४. वयलोच संदर्भ: ६२.
३५. वयलोच संदर्भ: ६३.
३६. काकासाहेब कालेलकर, 'त्यांचा झेंडा खाली पडता कामा नये', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पान ११५.
३७. वयलोच संदर्भ: ११६.
३८. शणै गोंयबाबांचे हे विचार 'ऐन वेळार' (३१ ऑक्टोबर १९४५) ह्या तांच्या निमण्या बरपांत उक्तें जाल्यात. ह्या बरपाचो पोट-माथाळो शणै गोंयबाबांनी 'गोमंतक मराठी साहित्य संमेलना'चे तिसरे बसकेचे अध्यक्ष आचार्य काकासायब कालेलकर हांगेल्या उलोवपांतलो आपरोस' असो दिला खरो, पूण काकासाहेबांचें मूळ उलोवप वाचले उपरांत हें बरप तांच्या उलोवपाचो आपरोस (सार) न्हय, तर तांच्या उलोवपाचेर दिल्ली शणै गोंयबाबांनी ती मेकळी आनी मौलीक प्रतिक्रिया म्हणपाचें कोणाय वाचप्याच्या लक्षांत येवं येता. नाजाल्यार काकासाहेबांचें उलोवप ३५ पानांचें आनी शणै गोंयबाबांनी काडिल्लो ताचो 'आपरोस' ५३ पानांचो अशें कशें जावं येत?
३९. काकासाहेब कालेलकर, 'त्यांचा झेंडा खाली पडता कामा नये', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पान ११६.
४०. वयलोच संदर्भ: ११७.
४१. काकासाहेब कालेलकर, 'गोव्याचें भाय', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पानां: ४७, ४८.
४२. वयलोच संदर्भ: ४८
४३. काकासाहेब कालेलकर, 'तीस वर्षांत कोंकणी विद्यापीठ', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पान ७५.
४४. वयलोच संदर्भ: ७७.
४५. काकासाहेब कालेलकर, 'कोंकणी भाषा आणि साहित्य' (१९५५), *पुण्यभूमि गोमंतक* (१०२-१०६), पान १०३.
४६. पळेयात: रवीन्द्र केळेकार, *पांथस्थ: उगडास गोंयच्या सुटके गुजाचे*, पणजी: राजहंस वितरण २०००, पानां: १४१-१४५.
४७. पळेयात: रवीन्द्र केळेकार, 'एक भायवंत द्रश्टो कोंकणी भक्त', *उगडासांचे कोठये-कुडीत*, पानां: सात-धा.
४८. लेखिके कडेन केल्लें उलोवप.
४९. काकासाहेब कालेलकर, 'गोव्याचें भाषाकारण' (१९४७), *पुण्यभूमि गोमंतक* (६४-६९), पान ६४.
५०. पळेयात: रवीन्द्र केलेकर १९९०: ५८४.
५१. काकासाहेब कालेलकर, 'सागरी प्रांत काय आहे?', *पुण्यभूमि गोमंतक परिशिष्ट "क"* (१६८-१७२), पान १६९.
५२. पळेयात: रवीन्द्र केलेकर १९९०: ५८५.
५३. अदीक म्हायती खातीर पळेयात: वयलोच संदर्भ: ५८२-५८७.
५४. काकासाहेब कालेलकर, 'सागरी प्रांत काय आहे?', *पुण्यभूमि गोमंतक*, पानां: १७०, १७१.
५५. पळेयात: रवीन्द्र केळेकार, *ज्ञाननिधीच्या सान्निध्यांत (काकासाहेब कालेलकरांशीं सांस्कृतिक हितगुज)*, मुंबय: वीरा अॅण्ड कंपनी पब्लिशर्स प्रा. लि., १९७०, पानां: १५१, १५२.
५६. पळेयात: रवीन्द्र केळेकार, 'संघर्ष टाळण्याचा फसलेला एक प्रयत्न', *भाषिक संघर्षांचे समाजशास्त्र*.
५७. वयलोच संदर्भ: १४९.

ह्या बरपांतल्या मराठी आनी हिन्दी अवतरणांचे अचकार लेखिकेचे.

